

diği anlamına gelmez. Yapılan çalışmalar şehir kavramını toplum, siyasal ve ekonomik yapı, fiziksel özellikler bütünü içerinde ele almaktadır. Bu bakımdan Osmanlı şehirleri fiziksel özellikleri, ekonomik gelişmişliği ve fonksiyonel yapısıyla bir Osmanlı şehri kavramını çağrıştıracak bütünlük göstermektedir.

Osmanlı şehirlerinde mahalleler bazı istisnalarla müslüman, Ermeni, Rum, yahudi ve Çingene gibi aynı dine ve kökene mensup ailelerden meydana gelir. Bir mahallede birbirine komşu olan ailelerden çoğunun aynı zamanda akraba olduğu anlaşılır. Anadolu ve Balkanlar'da Osmanlı şehirlerindeki mahallelerde genellikle dinî ve etnik gruplar bir arada yaşamasına rağmen nâdir de olsa bazı şehirlerde müslümanlarla gayri müslimlerin aynı mahallede oturdukları dikkati çeker. Söz konusu gruplar arasında çarşıda ve pazarda her zaman ticarî ve sosyal ilişkiler görülmüştür. Bu hususlar çerçevesinde Osmanlılar'da mahalle birbirini tanıyan, bir ölçüde birbirinin davranışından sorumlu, sosyal dayanışma içinde olan ailelerden meydana gelen bir topluluk ve hukukî birlik özelliği taşır. Bu bir bakıma mahallede işlenen suçların sorumluları bulunamazsa sakinlerinin tazminat ödemesi anlamına gelir. Bunun yanında mahalleler vergilerin tesbiti ve toplanması, asayişin sağlanması gibi yükümlülüklerin yerine getirilmesinde sorumlu birimlerdir. Bu sebeple mahalleler, şehirlerin sadece fiziksel yapısını belirleyen bir birim değil idarî ve sosyal bir ünite mahiyeti gösterir.

Anadolu ve Balkanlar'daki şehir ve şehirleşme anlayışının 1839'da Tanzimat'ın ilânına kadar devam ettiği söylenebilir. Tanzimat'ın ilânı ile birlikte bu şehirler hem idarî yönden hem de imar ve iskân bakımından yeni bir sürece girdi. 1863 yılında başta ulaşım, şehir ve kasabaların imarı,

iskân ve asayiş durumu, ziraî ve sınaî faaliyetler olmak üzere çeşitli meseleleri yerinde incelemek, söz konusu meselelerin çözümü hususunda yerinde kararlar almak ve bu konularda merkeze gerekli raporları sunmak gibi geniş yetkilere sahip teftiş memurluklarının kurulmasına karar verildi. Bu karar doğrultusunda Bosna-Hersek yöresine Cevdet Efendi (Paşa), Anadolu'nun sol koluna Rızâ Efendi, Rumeli'nin sol koluna Subhi Beyefendi ve Anadolu'nun sağ koluna Ahmed Vefik Efendi (Paşa) tayin edildi. Ahmed Vefik Efendi'nin 1864 tarihli tahriratından anlaşıldığı kadariyle adı geçen teftiş memurları yerinde kararlar alıp uygulamaya girişmişler, şehir ve kasabaların plan ve imarı ile harap olan tarihî eser ve âbideleri tesbit ederek bunların onarımı yönündeki icraatlarını ve bu konularda alınması gereken tedbirleri içeren raporlarını merkeze göndermişlerdir. Bu durum devletin şehirlere yönelik köklü müdahalesi anlamına gelmektedir. Yeni şehirlerin klasik görünümlü devlet eliyle düzeltilmeye başlandı. XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Anadolu ve Balkanlar'daki birçok şehri yeniden şekillendiren planlar bunun önemli göstergeleridir. Böylece yönetim ve eğitim binaları ile birçok şehri sembolize eden saat kuleleri ve açılan meydanlar fiziksel yapıyı belirledi; bu anlayış Cumhuriyet dönemine de intikal etti. Ancak şunu belirtmek gerekir ki Cumhuriyet devrinde kurulan şehirlerde (Kırıkkale, Gölçük, Karabük, Tunceli ve Batman) eski dönemlerde tesis edilen şehirlerdeki şehircilik zevkini yakalamak mümkün değildir. Selçuklu ya da Osmanlı şehirlerinin kendilerine has birtakım özellikleri bulunduğu halde Cumhuriyet döneminde kurulan şehirlerin kendilerine has ortak bir karakteri olduğu söylenemez (Tuncel, *Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan*, s. 309-350).

BİBLİYOGRAFYA :

Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, s. 216-217; Metin Tuncel, "Tarih Boyunca Türkiye'de Kent Kuruluşları", *Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan*, İstanbul 1981, s. 309-350; a.mlf., "Türkiye'de Kent Yerleşmelerinin Tarihçesine Toplu Bir Bakış", *İÇ Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, sy. 23, İstanbul 1980, s. 123-160; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar* (der. Salih Özbaran), İzmir 1984; Uğur Tanyeli, *Anadolu Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci: 11.-15. yy*, İstanbul 1987; Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991; Suraiya Faroqi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler* (trc. Neyyir Kalaycıoğlu), İstanbul 1993; A. Raymond, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri* (trc. Ali Berktaş), İstanbul 1995; *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri* (ed. P. Dumont – F. Georgeon, trc. Ali Berktaş), İstanbul 1996; M. Cerasi, *Osmanlı Kenti: Osmanlı İmparatorluğunda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygurluğu ve Mimarisi* (trc. Aslı Ataöv), İstanbul 1999; Halil İnalıcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi: 1300-1600* (trc. Halil Berktaş), İstanbul 2000, I, tür.yer.; Edhem Eldem v.dğr., *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti: Halep, İzmir ve İstanbul* (trc. Sermet Yalçın), İstanbul 2003; İlhan Şahin, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, İstanbul 2006, s. 247-256; a.mlf., "Vakıf ve Şehirleşme", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, sy. 1, İstanbul 1987, s. 23-24; Erol Özvar – Arif Bilgin, "Şehir Yönetimi ve Tarih Üzerine", *Selçukludan Cumhuriyete Şehir Yönetimi* (ed. Erol Özvar – Arif Bilgin), İstanbul 2008, s. 15-32; Özer Ergenç, "Osmanlı Şehir Tarihi Araştırmalarının Kuramsal Çerçevesi Nasıl Oluşturulabilir?", a.e., s. 49-60; Feridun M. Ermenen, "Osmanlı Şehzadeleri ve Taşra İdaresi", a.e., s. 99-112; Tahsin Özcan, "Osmanlı Şehirciliği ve Vakıflar", a.e., s. 113-128; Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler", *VD*, sy. 2 (1942), s. 354-355; Doğan Kuban, "Anadolu Türk Şehri, Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fizikî Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler", a.e., sy. 7 (1968), s. 53-73; Mehmet Öz, "Osmanlı Klasik Döneminde Anadolu Kentleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, III/6, İstanbul 2005, s. 57-68.

İLHAN ŞAHİN

1960 yılında
İstanbul'un
şehir dokusuna
Süleymaniye'den
bir örnek

İslâm Şehri Kavramı. İslâmî şehir teorisi, 1920-1950 yılları arasında Batı'daki şarhiyat çalışmalarının bir parçası olarak geliştirilmiştir. Asıl amacı Arap dünyasındaki şehirlerin hangi kentsel tipe ait olduğunu tesbit etmek olan bu çalışmaları gerçekleştirenler genellikle Fransız araştırmacıları olmuştur (Humphreys, s. 228). İslâmî şehir kavramını ortaya ilk defa Cezayir (G. ve W. Marçais, R. Le Tourniau) ve Şam (J. Sauvaget, J. Weulersse) ekolleri koymuş, ancak buna son şeklini 1955'te yayımlanan "The Structure of the Muslim Town" adlı makalesiyle Gustave von Grunebaum vermiştir. İslâmî şehrin tanımı, antik şehre veya Ortaçağ'da Batı'daki şehirlere kı-

yasla ve menfi bir bakış açısıyla yapılır. Buna göre İslâmî şehir düzenli bir yapı göstermemesi bakımından antik şehirden, şehir meclislerinin bulunmaması açısından Ortaçağ'a ait Batı şehirlerinden farklıdır. İslâmî şehir kendine özgü bir hukukî statü ve yönetim biçimine sahip olmadığı için kendi haline terk edilmiş, düzensiz, hatta anarşik bir yapı şeklinde tasvir edilir. Jean Sauvaget bu kavramsallaştırmanın genel hatlarını ortaya koymaktadır (*Alep*, s. 247-248). Sauvaget'e göre İslâm'ın şehir anlayışı esasen menfidir. İslâmî şehir mahallelerin bir araya gelmesinden oluşan inorganik ve gevşek bir yapıdır, bu anlamda kentsel düzenin reddini ifade eder. Bu şehir türü her nevi tarihsel bağlamın dışında yer alır; klasik ve modern Osmanlı dönemini de kapsayan on üç asır boyunca niteliklerinde hiçbir değişim görülmez. İslâmî şehrin tanımında Fas'tan Çin'e, kutuplardan siyah Afrika'ya kadar uzanan ve büyük bir çeşitliliği barındıran İslâm dünyasına dair hiçbir coğrafi veya kültürel referans da yer almaz. Son yirmi beş yılda özellikle Osmanlı arşivlerine dayanarak yapılan araştırmalar, bu teorisinin yerine tarihî ve coğrafi gerçekliği dikkate alan yeni bir analizin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Bu analiz, tarihsel kaynaklardan beslendiği kadar kalıntıları hâlâ ayakta duran şehirlerin incelenmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır.

İslâmî şehrin oldukça belirgin olan genel yapısını planlardan yola çıkarak tesbit etmek mümkündür. En dikkat çekici özelliği, iktisadî faaliyetlerin yürütüldüğü mekânlarla yerleşim mekânlarının ayrı olmasıdır. Büyük cami-medreselerin ve dinî yapıların etrafında toplanan çarşı ve kervansarayların şehrin merkezinde bulunması, modern Hanefî hukukçularının da belirttiği gibi bir kamusal merkezin varlığına işaret eder. Bu bölgenin, kendine has özellikleriyle şehrin diğer kısımlarından ayrıldığı için bazan ayrı bir isimle adlandırıldığı da olur. Halep'in "Medine"si yaklaşık 12 hektarlık bir alana yayılmakta ve şehirde bulunan elli altı çarşıdan otuz biri ve elli üç kervansaraydan on dokuzu şehrin bu kısmında yer almaktadır. Değerli ürünlerin satıldığı haller (kaysâriyye, bedesten), uluslararası ticaret mallarının (kumaş, baharat, kahve) ve değerli madenlerin satıldığı dükkanların (sâğa / kuyumcu) yer aldığı büyük çarşılar (sûk), büyük kervansaraylar, büyük ve toptan ticaretin yapıldığı mekânlar (funduk, han, vekâle, simsâre) genellikle şehrin merkezinde bulunur. Nitekim Kahire'de kahve ticaretinin yapıldığı altmış vekâ-

lenin tamamı şehir merkezindeydi. Şehrin bu bölgesi nisbeten düz ve geniş sokaklarla örülü idi ve bunlar ticaret trafiğinin gerektirdiği gibi şehrin farklı kapılarına çıkmaktaydı. Halep'in merkezinde bulunan geniş cadde antik dönemden kalıyordu. Kahire'de şehrin ortasından geçen 6 m. genişliğindeki cadde Fâtımîler'in eseri idi. Şehir merkezinin çevresinde meskûn mahaller vardı. Etrafında kapılar bulunan bu semtlerde (havme, hâre, mahalle) yer alan çıkmaz sokakların bir ucu ticaret yapılan şehir merkezine açılırdı. Şehir halkı ancak günlük ihtiyaçların dışındaki gereksinimleri için merkeze giderdi. Meskûn mahallerde özel hiçbir iktisadî faaliyet yürütülüyordu. Buralarda sadece halkın gündelik ihtiyaçlarını karşılamak için kurulmuş olan çarşılar (süveyka) vardır. Şehirlerin dışında ise özel olmayan, fakat çevreyi kirleten (tabakhâneler, fırınlar) veya geniş alanlar gerektiren (sebze ve tahıl pazarları) faaliyetler yapılyordu. Buna göre şehirler radyo-konsantrik prensibe göre örgütlenmişti. En önemli ve yüksek gelir getiren iktisadî faaliyetler şehir merkezinde yoğunlaşmış, daha az gelir getiren faaliyetler şehrin çevresinde toplanmıştı. Bu düzen aynı zamanda yerleşim yerleri için de geçerliydi. Tüccar burjuvalar ve şeyhler merkeze yakın mahallerle büyük çarşı ve cami-medreselere yakın yerlerde ikamet ederlerdi. Fakir kesim olumsuz şartların hüküm sürdüğü şehrin kenar semtlerinde yaşırdı. J. Revault (Tunus), J.-Cl. David (Halep), N. Hanna (Kahire), C. Establet ve J.-P. Pascual'ın (Şam) yaptıkları çalışmalar büyük Arap şehirlerinde halkın bu şekilde ayrıştığını ortaya koymaktadır.

Modern Arap şehrinin mekânsal yapısı keskin toplumsal farklılıkların olduğunu da gösterir. Toplumun farklı kesimlerinin sahip bulunduğu zenginliğe göre şehir merkezinden kenar semtlere doğru iç içe geçmiş halkalar şeklinde ayrışması eşitliğe uymayan bir toplum yapısına işaret eder. Müminler arasında tam bir eşitliğin öngörüldüğü ümmet modelini temsil eden şehir toplumu Osmanlı döneminde dikkat çekici sosyal bir eşitsizlik arz ediyordu. XVIII. yüzyılın sonunda Kahire'de mahkemelelerin veraset belgelerinden yola çıkarak yapılan bir araştırmada incelenen kişilerin % 3'ü toplam zenginliğin % 50,1'ini paylaşırken % 49,9'u sadece % 4,3'ü ile yetinmekteydi. Nitekim Kahire'de (A. Raymond), Şam'da (C. Establet, J.-P. Pascual, B. Marino) ve Cezayir'de (T. Shuval) sosyal eşitsizliği ölçen Gini katsayısı oldukça yüksek çıkar. Şehirlerdeki ayrımcı uygu-

lamalara özellikle dinî azınlıkların (hristiyan ve yahudi zimmîler) yaşadığı mahallelerde rastlanır. Bu durum, bilhassa azınlıklara büyük hoşgörüyle yaklaşan ve onların dinî ve millî özerkliklerine saygı gösteren Osmanlı Devleti döneminde daha da belirgin bir hal alır. XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar Halep'te bir hristiyan mahallesinin ortaya çıkması ve gelişmesi bu durumun sonucudur.

Şehrin bu şekilde düzenlenmiş olmasında bazı istisnalar mevcuttur. Bu istisnalar özellikle azınlıkların oturduğu mahallelerin konumuyla ilgilidir. Genel teamülün aksine Kahire'deki yahudi mahallesi fakir olmasına rağmen şehir merkezine yakın bir yerde bulunmaktaydı. Bunun sebebi muhtemelen yahudilerin çalıştığı kuyumcuların şehir merkezinde yer almasından kaynaklanıyordu. Halep'te zengin bir cemaat olan hristiyanlar ise şehrin dışında kuzeyde bir bölgede yaşamaktaydı. Hâkim olan seçkinler yerli halktan uzak durmak ve özel bir alan bulabilmek amacıyla normal durumlarda fakir halkın yaşadığı şehrin dışındaki alanlara yerleşmekteydi. Kahire'de iki gösterişli mahalle olan Birketülfîl ve Birketülezbekiye bu duruma örnektir.

İslâmî şehir oryantalistlerin iddia ettikleri kadar zayıf bir yönetime sahip değildi. Merkezî Osmanlı yönetimi taşradaki büyük şehirlerin idaresinde önemli rol oynamaktaydı. Meselâ 1552'de sıhî sebeplerden dolayı Kahire'deki tabakhânelerin taşınmasına karar verilmiş ve ilerleyen yıllarda bu karar uygulanmıştır. Ayrıca Halep'teki belge koleksiyonlarında şehir yönetimiyle ilgili buna benzer birçok müdahalenin izlerini bulmak mümkündür. Paşalar ve yerel memurlar (vali, muhtesip ve özellikle kadılar) şehir düzeniyle ilgili belli kuralların gözetilmesini denetlerdi. Meslek grupları (Kahire'de 250, Halep'te 160), mahalle örgütlenmeleri (Kahire'de 100'e yakın), dinî ve etnik cemaatler gibi belirli gruplar da (tavâif) yine benzeri bir işlev görmekteydi. Şehrin düzeni konusunda ayrıca dinî vakıflar (Mağrib'de habûs) önemli bir rol oynamış, bunlar şehircilik anlayışı içerisinde şehrin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Halep'te birbirini takip eden paşalar tarafından 1544-1583 yılları arasında kurulan dört büyük vakıf sayesinde şehir Osmanlı döneminin başında büyük bir ekonomik sıçrama yaparak iki kat büyümüştür.

Arap-İslâm şehri belirli bir tarihî dönem -Osmanlı devrine- ve belirli bir coğrafi bölgeye -Akdeniz'deki Arap ülkelerine- gön-

derme yapar. Bu modern dönem çerçevesinde şüphesiz diğer bölgesel unsurlar, özellikle Anadolu ve İran-Afganistan coğrafyaları dikkate alınmalıdır. Fas'ta ve Afganistan'daki çarşıların merkeziliği ve mahallelerin yapısı, buralarda yaşayan müslümanların dinî ve kültürel gelenekleri vasıtasıyla şehirlerin organizasyonlarını nasıl derinden etkilediklerini gösterir. Bu şehirler, örgütlenme biçimleriyle değil ancak bu derin etki sebebiyle müslüman olarak nitelendirilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

H. Pirenne, *Les villes du moyen âge*, Bruxelles 1927; J. Sauvaget, *Alep*, Paris 1941; R. le Tourneau, *Les villes musulmanes de l'Afrique du nord*, Alger 1957; G. Marçais, "L'urbanisme musulman", *Mélanges d'histoire et d'archéologie de l'occident musulman*, Alger 1957, s. 219-231; W. Marçais, "L'islamisme et la vie urbaine", *Articles et conférences*, Paris 1961, s. 66-76; J. Revault, *Palais et demeures de Tunis*, Paris 1967-78, I-IV; A. Raymond, *Artisans et commerçants au Caire*, Damas 1974; a.mlf., *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri* (trc. Ali Berkay), İstanbul 1995; a.mlf., "Ville musulmane, ville arabe", *Panoramas urbains. Situation de l'histoire des villes* (ed. J.-L. Biget – J. Cl. Hervé), Fontenay 1995, s. 309-336; a.mlf., *La ville arabe, Alep, à l'époque ottomane*, Damas 1998; N. Hanna, *Habiter au Caire aux XVIIe et XVIIIe siècles*, Le Caire 1991; R. Stephen Humphreys, *Islamic History*, Princeton 1991, s. 228; *The Middle Eastern City and Islamic Urbanism, an Annotated Bibliography of Western Literature* (ed. M. E. Bonine v.d.gr.), Bonn 1994; C. Estabiet – J. P. Pascual, *Familles et fortunes à Damas*, Damas 1994; B. Marino, *Le faubourg du Midân*, Damas 1997; T. Shuval, *La ville d'Alger vers la fin du XVIIIe siècle*, Paris 1998; E. Wirth, *Die Orientalische Stadt*, Mainz 2000; J. Weulersse, "Antioche, essai de géographie urbaine", *BEO*, IV (1934), s. 49 vd.; G. von Grunbaum, "The structure of the Muslim Town", *The American Anthropologist*, LVII (1955), s. 141-158; J.-Cl. David, "Alep dégradation et tentatives actuelles de réadaptation des structures urbaines traditionnelles", *BEO*, XXVIII (1975), s. 19-50; B. Johansen, "The All-embracing Town and its Mosques al-Misr al-Çami", *Revue de l'occident musulman et de la Méditerranée*, XXXII/2, Aix-en-Provence 1981, s. 139-161; C. Estabiet v.d.gr., "La mesure de l'inégalité dans la société ottomane", *JESHO*, XXXVII (1994), s. 171-196.

ANDRÉ RAYMOND

ŞEHİR KETHÜDÂSİ

Osmanlılar'da genellikle
malî alanda devletle
halk arasındaki münasebetleri
sağlamakla görevli şehir yöneticisi.

Osmanlı Devleti'nde şehir veya kasaba diye adlandırılan kaza merkezi konumundaki yerleşim birimlerinde daha çok malî konularda devletle halk arasındaki ilişki-

leri sağlayıp vergilerin ve çeşitli harcamaların halka tevzi, ayrıca tahsil işlerini gören, genelde seçim yoluyla iş başına gelmiş yönetici olan şehir kethüdâları arşiv belgelerinde ve kadı sicil kayıtlarında "şehir kâhyası, kasaba kethüdâsı / kâhyası, falanca şehrin / kasabanın kethüdâsı, vilâyet kethüdâsı, şehir vekili" olarak da geçer. Konya'da bir dönem "şehir emini", Urfa, Ergani gibi şehirlerde "melik", Mısır bölgesinde "şeyhü'l-beled", Tunus'ta "medine ve varoş şeyhleri", Karaferye'de "varoş kethüdâsı" adlarıyla da anılmıştır. Şehir kethüdâları İstanbul şehremininden menşee, tayin ve yetki açısından farklı olduğu gibi Bağdat, Budin, Denizli, Edirne, Halep, Kahire ve Konya'daki eminliklerden de ayrı bir kurumdur. Bununla birlikte 1728 ve 1755-1756 yıllarında Manisa örneğinde görüldüğü gibi aynı kişinin iki görevi üstlendiği dikkati çeker.

Şehir kethüdâlığı görevine benzer memuriyetler daha önceki Türk ve İslâm devletlerinde de mevcuttur. Anadolu Selçukluları döneminde iğdişbaşılar (emîr-i iğdişân) XII ve XIII. yüzyıllarda özellikle büyük şehirlerdeki maliye memurlarını nitelemektedir. Devlet görevlilerinin yanı sıra şehir halkını da temsil eden iğdişbaşılardan vergi yazma ve toplama başlıca görevleridir. Osmanlılar'da şehir kethüdâlığının ne zamandan beri var olduğu konusunda açık bilgiler yoktur. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri mevcut bulunduğu birçok araştırmacı tarafından kabul edilmekle birlikte sınırlı ve yetersiz olan kuruluş dönemi kaynakları bunu doğrulamaktan uzaktır. Öte yandan bazı çalışmalarda bu görevin Kanûnî Sultan Süleyman döneminde başladığı ileri sürülür. Ancak 21 Ramazan 893 (29 Ağustos 1488) tarihli Gediz Şaphânesi Yasaknâmesi ile 906 (1501) tarihli Ahkâm Defteri'nde geçmesi bunun doğru olmadığını gösterir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında ahî teşkilatının şehirlerde üretim, muhafaza ve yönetim gibi birçok alanda söz sahibi olduğu dikkate alınırsa şehir kethüdâlarının XIV. yüzyılda Ahîliğin yayıflayıp etkinliğini kaybetmesiyle birlikte zamanla teşkilâtlandığı ve güçlendiği söylenebilir.

Şehir kethüdâları eşraf ve âyan denilen, devletle reâyâ arasında hem ahalinin temsilcisi, hem de padişah emirlerinin reâyâya ulaşmasında ve uygulanmasında resmî görevlilerin yardımcısı konumunda olan grup içerisinde yer almıştır. Şehrin ileri gelenleri diye tanımlanan bu grup aralarından birini şehir kethüdâsı seçer. Ehl-i

örf zümresi içinde bulunan şehir kethüdâlarının ağa, çelebi, efendi, hacı, hoca, mol-la, beşe, seyyid, hâfız, şeyh gibi lakap ve unvanlar aldıklarına bakılırsa her meslek grubundan ve toplumun farklı kesimlerine mensup kişilerin şehir kethüdâlığı yaptığı ileri sürülebilir. Fakat daha çok ağa, çelebi gibi tüccar kökenlilerinin bu görevi getirildiği görülür. Bunlar, şehir ve kasabalarda halk ile devlet arasında aracı hizmeti gördüklerinden bir bakıma halkın vekili diye nitelendirilmişlerdir. Nitekim birçok berat kaydında şehir halkının ilgili kişiyi kendilerine vekil kıldığı belirtilmiştir. Seçimle iş başına geldikleri için bugünkü belediye başkanlarına benzetildikleri gibi şehir yöneticilerine yerellik kattıkları da iddia edilmiştir.

Şehir kethüdâlarının tayini için nasıl bir seçim yapıldığı bilinmemekle beraber daha çok şehir ileri gelenlerinin ve halkın isteği ön plandadır. Bu şekilde belirlenen kişinin resmen tayini kadının ve bazan sancak beyinin arzı üzerine merkezden berat alındıktan sonra gerçekleşirdi. Nâdiren hassa harç emini ya da voyvoda arzı ile de tayin edilirdi. Kethüdâlık için özel bir şartın aranmadığı anlaşılmaktadır. Şehir ileri gelenleriyle halkın onu istemesi ve ondan memnun olması yeterlidir. Birçok tayin beratında şehir kethüdâsının "ehl-i vukûf ve müstakim ve dindar ve kethüdâlık uhdesinden gelir kimesne" olduğuna, halkın kendisinden "hoşnut ve razı ve şükranlığı"na ya da kısaca kethüdâlığa lâyık olduğuna vurgu yapılmıştır. İki kişinin şehir kethüdâlığına başvurması halinde eğer ortada yolsuzluk gibi bir suç yoksa daha önceki şehir kethüdâsının yerinde kalması, sebepsiz yere değişikliğe gidilmemesi öngörülmüştür. Ancak bunun uygulanması her zaman kolay olmamıştır. İki kişi arasındaki çekişme şehrin yönetici kesimini ve halkını ikiye bölüp sık sık yapılan şikâyetler sebebiyle biri diğeri lehine görevi bırakmak zorunda kalmıştır. Fakat sakin geçen mücadelede şehir halkının tercihi her zaman merkezce kabul görmüştür. Şehir kethüdâlarının görev süreleri konusunda herhangi bir sınırlama yoktur. Hizmetlerinde ihmalin görülmesi, iş yapamayacak derecede yaşlanmaları, şehir âyan ve halkının istememesi, en önemlisi de yolsuzluğa karışmaları, şehir halkı ve ileri gelenlerinin talepleri doğrultusunda görevden alınmalarına yol açabilir. Şehir kethüdâlarının yaşlılıkları ya da ölümleri halinde görevlerinin çok defa oğullarına intikal ettiği, feragat halinde kardeşlerine de geçtiği belirtilir.